

”SHAKESPEAREA OUTOKUMMUN KAIVOKSELLE, EI KIITOS”

Tuija Mikkonen

Simo Häyrynen: *Kulttuuri jää – Outokumpu kaivosteollisuuden jälkeen*. SKS, Helsinki, 2010.

Outokumpua pidetään Suomen modernin kaivosteollisuuden lähtöruutuna ja sen vuoksi paikkakunnalla on aivan erityinen kansallinen merkitys. Kuparimalmin louhinta aloitettiin silloisessa Kuusjärven kunnassa vuonna 1913. Kaivostoiminta loppui Outokummussa vuonna 1989 Vuonoksen kaivoksen sulkemiseen, kun Outokumpu Oy siirtyi tuottavampien malmioiden äärelle ja muiden metallien työstämiseen. Kaivoshistorian ohella Outokummun kaupunki on kuitenkin tunnettu myös vilkkaasta kulttuuritoiminnasta, kaivosteatteista, performansseista ja tanssista. Miten nämä kaksi kulttuuria – kaivostoiminta ja taiteet – ovat kohdanneet Joensuun ja Kuopion puolivälissä sijaitsevassa pienessä Outokummun kaupungissa?

Tutkija Simo Häyrynen Itä-Suomen yliopistosta on tarttunut haasteeseen ja tutkinut kaivosmenneisyyden ja nykykulttuurin välistä siltaa Outokummussa. Aiheeseen Häyrynen innostui havaitessaan ristiriidan taantuvasta teollisuuspaikkakunnasta luodun stereotyyppisen mielikuvan ja Outokummun vireän kulttuurisen ilmeen välillä. Vaikka väki on vähentynyt, on Outokumpu elinvoimainen verrattuna moneen muuhun kriisin läpikäyneeseen paikkakuntaan.

Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimuksessa Häyrynen on selvittänyt ja ana-

lysoinut teollisuuspaikkakunnan rakenneuutukseen liittyvää kulttuurin merkitystä taantuvan paikkakunnan pelastajana ja sitä, mitkä tekijät murrosvaiheessa mahdollistivat sen, että Outokummussa edelleen nojataan perinteiseen teollisuusimagoon. Hän tutkii, millaisia symbolisia jatkuvuuksia kaivosyhdyskunnan kulttuurinen muutos eli transformaatio teollisesta jälkiteolliseksi tai pikemminkin jälkituotannolliseksi yhdyskunnaksi sisältää.

Primääriaineistonaan Häyrynen on käyttänyt eri tavoin Outokumpuun ja sen kaivostoimintaan kiinnittyneiden ihmisten paikkaspesifejä teemahaastatteluja. Hän haastatteli 34 henkilöä syyskuun 2007 ja maaliskuun 2009 välisenä aikana. Haastattelujen joukossa oli yhtiön entisiä työntekijöitä, päättäjiä ja kulttuurin ammattimaisia välittäjiä. Sekundaariaineistona tutkija käytti kaivosyhtiöstä ja Outokummusta kirjoitettuja historiateoksia, väestötilastoja, strategiapapereita ja internetsivuja.

Häyrynen on koonnut haastattelut teemaattiseksi keskusteluksi ja tarjoilee niitä vuolaasti lukijalle. Haastatteluaineisto avaa osuvasti ja konkreettisesti Outokummun menneisyyttä. Vaikka kyse on tieteellisestä tutkimuksesta, voi erityisesti värikkäitä haastatteluosuuksia lukea mainiosti vaikkapa lomalukemistona. Niiden välityksellä pääsee sisälle kaivosyhteisöön.

Yhtiö huolehti työntekijöistään järjestäen kaiken arjesta juhlaan. Kun yhtiö kantoi julkisen vallan vastuuta, ei demokraattisilla kunnallisilla elimillä ollut tavanomaista merkitystä. Yhtiöläisyys olikin kuntalaisuutta tärkeämpää. Maaseutumaisiin naapuripiittäjiin verrattuna Outokumpu oli moderni ja urbaani paikkakunta. Kirkon tornin sijaan maamerkinä kohosi kaivostorni. Tehtaan pilli, kello ja rikin katku leimasivat Outokumpua, kun ympäröivissä maaseutupiittäjissä elettiin maatalouden vuosirytmistä. Häyrynen tutki näitä kaivosaikana syntyneitä kollektiivisen identiteetin yhtenäistäviä

elementtejä ja niiden muuttumista ihmisten muistikuvissa.

Kaivosaikainen omistussuhteisiin ja hierarkiaan perustuva luokkajako muodosti vahvan työläisidentiteetin. Rajoja oli vaikea ylittää. Asuinalueet jakautuivat vahvasti sosioekonomisiin perusteisiin. Mustikkakorvessa ja myöhemmin Kaasilassa asuivat työläiset elementtitaloissa, Tehtaankadulla teknikit ja työnjohtajat, Raivionmäellä herrasväki ja itse pääjohtaja Sänkivaarassa, kunnes muutti Helsinkiin. Eräs haastattelija totesikin: ”Raivionmäki, sinne ei uskaltanu paljon kattookkaan”. Hierarkia on jättänyt jälkensä paitsi ihmisten mieleen, myös rakennettuun ympäristöön, tuotantotiloihin, asuinrakennuksiin, kouluihin ja vapaa-ajan paikkoihin.

Paitsi eriytyneet asuinalueet, myös palvelut olivat eriytyneet: oli herrojen saunat ja työläisten saunat. Jako syntyi jo lapsuuden leikkikentillä. Koululaitos piti myös vahvasti yllä luokkajakoa. Kaivosmiesten lapset menivät kaivokseen, johtoportaan lapset opiskelemaan. Ulkoa tulleet näkivät rajat selvemmin, mutta systeemiin syntyneet pitivät niitä itsestäänselvyyksinä, mikä onkin tärkeää järjestelmän ylläpitämiselle.

Outokummussa sekä julkinen valta että kaivosyhtiö ennakoivat hyvissä ajoin kaivostoiminnan päättymistä seuraavat ongelmat perustamalla Outokummun teollisuuskylän jo vuonna 1979. Teollisuuskylästä tulikin Outokummussa uusi, kaivoksen korvaava ”yhteinen hiili”. Teollisuuden lisäksi Outokummussa on panostettu myös koulutusrakenteisiin.

Taiteet ja kulttuuri alkoivat vallata Outokumpua toisaalta kulttuurialan koulutuksen kautta, toisaalta paikkakunnalle siirtyneiden taiteilijoiden ja kulttuurityöläisten kautta. Kuolevan kaupungin imagoa vastaan oli kaksi vaihtoehtoista kulttuurista lääkettä: joko irtautua henkisesti kaivoksesta tai mennä syvälle kaivosmenneisyyteen. Taiteilijat valitsivat jälkimmäisen. Puhuttiin henkisestä malmiosta ja valtauksista. Myös

paikkakuntalaiset pitivät tärkeänä, että aiheet nousevat maaperästä. ”Ei, esimerkiksi Shakespearea kuule Outokummun kaivokselle ei kiitos”, totesi eräs haastateltava.

Haastatteluissa tuli esille illuusio, jolla menneisyyttä lunastettiin. Kaivospölyä, sukupuoli- ja luokka-asetelmia ja saastuneita alueita pidetään todisteina sitkeydestä. Se antaa kuvan kollektiivisesta luonteesta. Lisäksi haastatteluissa painottuvat julkisuuden henkilöiden outokumpulaisuus ylpeyden aiheena. Pinnan alle kätketty kuitenkin toisenlainen Outokumpu: katkera, koulutamaton nuoriso, tarpeettomat ulkopuoliset ja kaivoshurmokseen kyllästyneet, jotka muodostavat paikallisen illuusion varjon.

Häyrynen vetää aineistostaan rohkean johtopäätöksen: haastattelut paljastavat, että tilaa löytyy niille, jotka auttavat lunastamaan käsitystä Outokummun merkittävyydestä, mutta kollektiivinen identiteetti ei välttämättä ole avoin niille, joita ei haluta ulkoisen kuvan kantajiksi. Häyrynen esittää analyysinsä jatkokysymyksenä, pystytäänkö Outokummussa ottamaan huomioon kaikki yhdyskunnan jäsenet ja voidaanko edetä yhdellä strategialla. Mitä tapahtuu sitten, kun nykyinen polvi väistyy?

Simo Häyrynen avaa tutkimuksellaan uuden näkökulman Outokummun kaivoshistoriaan ja raapaisee sen siloista pintaa. Vaikka Outokumpu onkin Pohjois-Karjalassa erikoinen paikka, ovat rakenteet samanlaisia monilla paikkakunnilla ympäri Suomea. Häyrysen tutkimus voisikin tarjota mielenkiintoisen vertailukohteen johonkin toiseen rakennemuutoksen kokeneeseen paikkakuntaan. Tämän päivän outokummut voisivat myös hyödyntää pohjoiskarjalaisista kokemuksesta selviämiskeinojen kehittämisessä. Outokummussa mielenkiintoisen tutkimuskohteen tarjoaisi kaivosyhtiön ja -yhteisön tuottama rakennettu ympäristö koettuna tilana.